

5. ЕКОЛОГІЯ, ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Наукові праці Лісівничої академії наук України
Proceedings of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine

<http://fasu.nltu.edu.ua>
<https://doi.org/10.15421/412421>
Article received 2024.02.14
Article accepted 2024.10.18

ISSN 1991-606X print
ISSN 2616-5015 online
@ ✉ Correspondence author
Ion Dubovich
iondubovici@ukr.net

103 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine

УДК 330.34:338.483(1)

Сучасні теоретико-методичні та економіко-правові проблеми імплементції концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні

І. А. Дубовіч¹, А. П. Аніщенко², Н. М. Юрків³, Ю. І. Волковська⁴, Р. Б. Мацько⁵,
О. М. Рожкович⁶, М.-Н. І. Дубовіч⁷, О. В. Пилип'як⁸

Серед ключових проблем сталого розвитку туризму і рекреації в Україні є повномасштабна війна Росії проти України, що призвела до людських жертв, серйозних пошкоджень і значних руйнувань природного середовища, об'єктів культурної та історичної спадщини, а також підприємств, що є стратегічно важливими для економіки і безпеки країни. Вирішення теоретико-методичних та економіко-правових проблем

¹ Дубовіч Іон Андрійович – член-кореспондент Лісівничої академії наук України, кандидат географічних наук, спеціаліст з міжнародного права, професор, завідувач кафедри екологічної економіки та бізнесу. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 105, м. Львів, 79057, Україна. E-mail: iondubovici@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>

² Аніщенко Алла Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музейно-туристичної діяльності. Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, 61057, Україна. E-mail: alla.an.ua@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4162-1298>

³ Юрків Надія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Інституту екологічної економіки і менеджменту. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 105, м. Львів, 79057, Україна. E-mail: borysnadia@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8914-6473>

⁴ Волковська Юлія Ігорівна – аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 105, м. Львів, 79057, Україна. E-mail: volkovska.yuliia@nltu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-8864>

⁵ Мацько Ростислав Богданович – аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 105, м. Львів, 79057, Україна. E-mail: rostyslavmatsko@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3062-948X>

⁶ Рожкович Олег Миколайович – аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 105, м. Львів, 79057, Україна. E-mail: olehrozhkovych@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2385-7327>

⁷ Дубовіч Мар'яна-Надія Іонівна – студентка четвертого курсу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, вулиця Січових Стрільців, 14, м. Львів, 79000, Україна. E-mail: dubovichmariana@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5107-3216>

⁸ Пилип'як Оксана Володимирівна – старший викладач кафедри економіки та підприємництва ЛФ ПВНЗ «Європейський університет», вулиця Кушевича, 5, м. Львів, 79019, Україна. E-mail: oksanka.pulupjak@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7263-7030>

стосовно імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації вимагають ефективного та раціонального використання природних ресурсів, їх охорони та відтворення на всіх рівнях – національному, регіональному і локальному. Туризм і рекреація в Україні – це галузь з великим потенціалом та перспективами, але водночас це складна і динамічна система, яка охоплює різноманітні регіональні, екологічні, економічні, організаційні та інші аспекти.

Особливу увагу акцентовано на екологічних, економічних і соціальних аспектах впровадження концепції сталого розвитку туризму та рекреації, з урахуванням викликів, що виникають через війну в Україні.

Для досягнення ефективних результатів щодо організації, функціонування та розвитку туризму і рекреації, в Україні прийнято низку нормативно-правових актів. Основні проблеми, які гальмують сьогоденні імплементацію концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні – це, насамперед, заміновані сотні гектарів території України, забруднені боєприпасами території, знищені значні площі лісового фонду, зруйнована інфраструктура тощо. Поряд з цим, у Методиці визначення шкоди та збитків, затвердженій Міністерством інфраструктури довідки та природних ресурсів України, враховано лише частину економічних збитків, а інші значні втрати не враховано. Для успішної реалізації теоретичних положень, методичних та економіко-правових підходів щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, запропоновано враховувати регіональні соціо-еколого-економічні особливості. Звернено увагу на різноманітність регіональних умов, що впливають на організацію та розвиток туризму і рекреації в Україні.

Ключові слова: проблеми сталого розвитку туризму і рекреації; регіональні соціо-еколого-економічні особливості; пошкодження природного середовища; вплив війни на туризм і рекреацію; забезпечення екологічної безпеки; економіко-правові аспекти; охорона природних ресурсів; раціональне використання природних ресурсів.

Вступ (Introduction). Туризм і рекреація відіграють ключову роль у сталому соціально-економічному розвитку та охороні навколишнього природного середовища. В умовах воєнного стану розвиток туризму і рекреації в багатьох регіонах України є проблематичним, а в деяких – неможливим. Вплив триваючої війни виявив уразливість туристичної індустрії до зовнішніх чинників. Спостережено зменшення кількості турсоператорів і туристичних агентів, скорочення кількості іноземних туристів, а також втрату цінних природних ресурсів та погіршення якості повітря через військові дії. Імплементація концепції сталого розвитку туризму і рекреації можлива лише в умовах ефективного та раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів і вирішення теоретико-методичних та економіко-правових проблем на всіх рівнях – національному, регіональному і локальному.

Серед основних теоретико-методичних та економіко-правових проблем сталого розвитку туризму і рекреації України є повномасштабна війна Росії проти України (розпочалась 24.02.2022 р.), яка призвела до значних руйнувань та людських жертв в Україні, деградації і знищення природного середовища, об'єктів культурної та історичної спадщини, а також підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. На сьогоднішні в умовах російсько-української війни сфера туризму і рекреації в Україні, поряд із суміжними галузями, виявилась серед найбільш постраждалих і характеризується значною нестабільністю. Туризм і рекреація в Україні, як форми відновлення психоемоційних та фізичних сил, зіткнулися сьогодні з численними викликами і потребують системних змін, нових теоретико-мето-

дичних та економіко-правових підходів, нових стратегічних завдань, які б відповідали вимогам сьогодення та потребам майбутніх поколінь. Розроблені на сьогоднішні теоретико-методичні підходи недостатньо ефективні для забезпечення економіко-правових умов щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні. Це пояснюється, зокрема, тим, що в різних регіонах України існують значні соціально-економічні та екологічні відмінності, особливо в областях, в яких ведуться постійні бойові дії (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська), або регіонах, які знаходяться під тимчасовою окупацією російських військ (близько 20% території України). Саме тому нинішній стан туризму і рекреації в багатьох регіонах України можна характеризувати як нестабільний або кризовий.

У нинішніх умовах в Україні неможливо забезпечити гармонійний взаємозв'язок між соціальними, екологічними та економічними системами. Відповідно, виникає необхідність активно досліджувати і розробляти нові теоретичні концепції, методичні та економіко-правові підходи, спрямовані на вирішення існуючих регіональних проблем щодо забезпечення сталого розвитку туризму і рекреації в Україні.

Зазначимо, що деякі аспекти розвитку туризму і рекреації відображено в працях вітчизняних і зарубіжних вчених (Steck, 1999; Honeу, 2008; Горбатова, 2010; Хаустова, 2010; Білоус, 2014; Мандюк, 2014; Рутинський, 2014; Гришук, 2015; Мальська, 2015; Масюк, 2015; Бишовець, 2021; Бондарчук, 2021; Гавриш, 2021; Данилюк, 2021; Чепурда, 2021; Павліха, 2022; Савчук, 2022; Цимбалюк, 2022 та ін.). Незважаючи на існуючі теоретико-методичні та економіко-правові розробки, пробле-

матика щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації потребує удосконалення. В опублікованих працях недостатньо враховано регіональні соціально-економічні та екологічні особливості. Саме тому виникає потреба удосконалити теоретико-методичні та економіко-правові підходи щодо забезпечення сталого розвитку туризму і рекреації в різних умовах регіональної безпеки та перспектив соціально-економічного розвитку.

Мета роботи – аналіз і розроблення теоретико-методичних та економіко-правових рекомендацій щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань: дослідити теоретико-методичні аспекти імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації; проаналізувати основні нормативно-правові акти та їхній вплив на організацію туризму, а також визначити економіко-правові проблеми впровадження концепції сталого розвитку туризму і рекреації; виявити основні екологічні, економічні та соціальні проблеми розвитку сфери туризму і рекреації та обґрунтувати наслідки військової агресії проти України в цій галузі.

Методи і методика досліджень (Research methods and techniques). *Об'єкт дослідження* – теоретико-методичні та економіко-правові підходи щодо сталого розвитку туризму і рекреації в Україні. *Предмет дослідження* – проблеми сталого розвитку туризму і рекреації.

Для досягнення поставленої мети роботи використано загальні та спеціальні наукові методи: *наукової абстракції* – під час обґрунтування категоріального апарату; *узагальнення, абстрагування та аналізу* – під час дослідження імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, для дослідження регіональних соціо-еколого-економічних особливостей; *стратегічного аналізу* – під час оцінювання стратегічних завдань для досягнення сталого розвитку туризму і рекреації в Україні; *нормативний* – для розроблення науково-практичних рекомендацій у сфері формування нормативно-правових актів з питань сталого розвитку туризму і рекреації в Україні; *графічний* – для наочного відображення регіональних відмінностей, які необхідно враховувати під час імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні в умовах війни, а також результатів соціально-економічного дослідження.

Для вивчення сучасного стану та перспектив розвитку туризму і рекреації в Україні було проведено соціологічне опитування за допомогою інтернет-ресурсів (Google forms), що дало змогу зрозуміти рівень зацікавленості громадян України щодо ведення бізнесу в сфері туризму і рекреації.

Для дослідження різноманітності регіональних умов, що впливають на організацію і розвиток туризму і рекреації в Україні, запропоновано обрати регіональні соціо-еколого-економічні особливості.

Результати (Results). На сучасному етапі економічного розвитку туризм і рекреація стають все вагомішою сферою, яка впливає на розвиток різних галузей економіки: транспорт, зв'язок, готельно-ресторанний бізнес тощо.

У багатьох країнах світу сфера туризму і рекреації швидко розвивається та відіграє ключову роль в економіці, забезпечуючи понад 50% від загальних доходів бюджету країни (Sustainable Development, 2005). Приблизно 40% країн світу залежать від туризму і рекреації, як від головного джерела доходу, а для близько 80% – це одне із п'яти основних джерел доходу. За останні 30-40 років туризм і рекреація досягли значних успіхів. Кількість іноземних туристів в окремих державах збільшилась в 4-5 разів, а валютні доходи – в 20-25 разів. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), туризм і рекреація становлять 10% світового ВВП та забезпечують близько 11% робочих місць. За прогнозами експертів цієї організації, у найближчі роки значення туризму і рекреації для економіки буде стабільно зростати (Чепурда та ін., 2021).

Отже, туризм і рекреація постають як важливий сектор економіки, який стабільно розвивається та має серйозний вплив на соціально-економічний розвиток багатьох країн світу.

В Україні туризм і рекреація є однією із найперспективніших і вигідних галузей. Одночасно ця сфера є складною динамічною системою, яка включає різноманітні регіональні, екологічні, економічні, організаційні та інші аспекти.

Розвиток туризму і рекреації в Україні стимулює зростання інших, суміжних галузей економіки (транспорт, торгівлі, сільського господарства та ін.), що сприяє розвитку всіх регіонів України. Завдяки своїм унікальним природним ресурсам, багатій історичній спадщині та соціокультурним цінностям, Україна має значний туристично-рекреаційний потенціал, що дає змогу цілорічно розвивати сферу туризму і рекреації.

Для вивчення перспектив розвитку туризму і рекреації в Україні, впродовж 2022 року було здійснено соціологічне опитування за допомогою інтернет-ресурсів. Всього було опитано 118 респондентів віком від 18 до 75 років. Більшість опитаних (57 осіб) мали вік від 25 до 35 років. За результатами соціально-економічного дослідження, більша частка (86%) громадян України зацікавлені веденням бізнесу в сфері туризму і рекреації (рис. 1). Такий показник підтверджує популярність та необхідність розвитку цієї галузі економіки.

Зазначимо, що на сьогодні багато туристичних об'єктів в Україні на значній території залишаються недоступними через ризики та безпекові загрози, пов'язані з військовою агресією Росії. В умовах війни в Україні неможливо повністю забезпечити реалізацію концепції сталого розвитку туризму і рекреації. Серед основних проблем можна виділити такі: *екологічні* (неконтрольований

розвиток туризму може призвести до значної екологічної деградації, втрати біорізноманіття та забруднення навколишнього природного середовища); під час війни вкрай важливими є заходи щодо мінімізації негативного впливу військових дій на природне довкілля, а також забезпечення його відновлення; *економічні* (нестабільна економічна ситуація в Україні, складнощі із залученням інвестицій, обмежений фінансовий потік, відсутність ефективної стратегії розвитку тощо); розвиток туризму і рекреації неможливий на значній території України внаслідок активних бойових дій; *соціальні* (відсутність ефективних програм освіти та навчання з урахування цілей і принципів сталого розвитку, низька залученість населення до процесів планування та управління у сфері туризму і рекреації тощо). В умовах війни вкрай складно забезпечити безпеку місцевого населення і туристів.

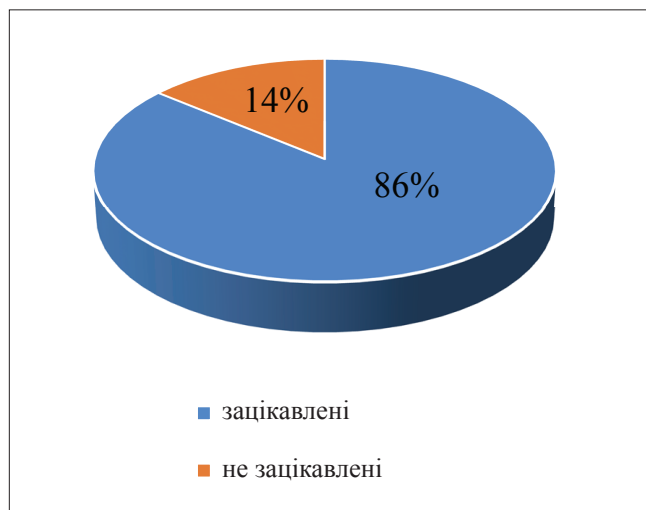

Рис. 1. Зацікавленість респондентів щодо ведення бізнесу в сфері туризму і рекреації

Fig. 1. Respondents' interest in doing business in the field of tourism and recreation

Розв'язання цих проблем потребує інтегрованого соціо-еколого-економічного підходу, який передбачає впровадження екологічно стійких технологій, стабілізацію економіки, зміцнення політичної стабільності, оптимізацію управлінських процесів, покращення координації між різними рівнями влади і зацікавленими сторонами, а також розвиток культурних та освітніх програм з метою підвищення участі громадськості у сталому розвитку туризму. В умовах триваючої війни в Україні вкрай важливими є реалізація специфічних безпекових заходів та адаптація стратегії сталого розвитку туризму і рекреації.

З урахуванням високого туристично-рекреаційного потенціалу, Україна активно працює над створенням сприятливих умов для розвитку туризму і рекреації, зокрема, розроблення та прийняття відповідних нормативно-правових актів, підписання міжнародних договорів тощо. Саме тому сьогодні

ні в Україні особлива увага спрямована на сталий розвиток туризму і рекреації.

Для ефективного організації, функціонування та розвитку туризму і рекреації, в Україні прийнято низку нормативно-правових актів (табл. 1).

Основним законом в Україні, що регулює діяльність у сфері туризму і рекреації, є Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. (ВРУ, 1995). Відповідно до статті 6 цього закону, розвиток туризму і рекреації є одним із основних пріоритетів у сферах економіки, культури, соціальних відносин тощо.

У Законі України «Про туризм» визначено ключові вимоги стосовно раціонального використання туристично-рекреаційних ресурсів та організаційно-правового регулювання у сфері туризму і рекреації на території України. У цьому законі також зазначено, що державна політика України у сфері туризму і рекреації має здійснюватися за допомогою: встановлення та втілення важливих стратегічних напрямів розвитку у цій сфері; встановлення процедури класифікації та оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу України, його раціонального використання й збереження; ефективного розподілу державних фінансових ресурсів для розвитку туризму і рекреації; забезпечення безпеки у цій сфері; розроблення відповідних нормативно-правових актів для регулювання відносин у сфері туризму і рекреації; встановлення процедури ліцензування в туризмі і рекреації, а також визначення кваліфікаційних вимог щодо підготовки фахівців у цій сфері; участь у розробленні та реалізації міжнародних програм зі сталого розвитку туризму і рекреації тощо (ВРУ, 1995).

Враховуючи проблеми розвитку туризму і рекреації, у 2017 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 р. (від 16.03.2017 р.). Основною метою реалізації цієї Стратегії є формування сприятливих умов для розвитку туризму і рекреації, які б відповідали міжнародним стандартам. У цій Стратегії визначена державна туристична політика у таких напрямках: безпека туристів; нормативно-правова основа; розвиток туристичної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; державна політика розвитку туризму та курортів тощо. Стратегією передбачено досягнення до 2026 р. таких цілей: збільшення кількості іноземних туристів у 2,5 раза; збільшення кількості внутрішніх туристів у п'ять разів; збільшення кількості робочих місць у сфері туризму і рекреації у п'ять 5 разів; збільшення наповнення бюджетів усіх рівнів від провадження туристичної діяльності у 10 разів; збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності у п'ять разів; створення позитивного іміджу України як країни, привабливої для туризму і рекреації тощо (КМУ, 2017). Прогнозується, що туристи під час подорожей по Україні витратять до 80 млрд грн в рік.

Таблиця. Основні нормативно-правові акти, які регулюють відносини у сфері туризму і рекреації в Україні

Table. The main normative legal acts that regulate relations in the field of tourism and recreation in Ukraine

Назва нормативно-правового акту, дата прийняття	Основні аспекти, які регламентує нормативно-правовий акт
Конституція України, від 28 червня 1996 р.	Визначено основні права і свободи людини та їх гарантії. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).
Закон України «Про туризм», від 15 вересня 1995 р.	Визначено загально-правові, організаційні та соціально-економічні аспекти реалізації державної політики України у галузі туризму і рекреації. Закон спрямований на забезпечення Конституційних прав громадян України на відпочинок, безпечне для життя і здоров'я довкілля, охорону здоров'я, задоволення духовних потреб, свободу пересування тощо.
Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», від 15 травня 2003 р.	Регламентовано відносини у сфері державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, а також фізичних осіб – підприємців та ін.
Закон України «Про особисте селянське господарство», від 15 травня 2003 р.	Визначено правові, організаційні, соціальні, економічні та екологічні аспекти ведення особистого селянського господарства. Передбачено правові умови щодо особистих селянських господарств для здійснення господарської діяльності у сфері туризму і рекреації.
Цивільний кодекс України, від 16 січня 2003 р.	Визначено цивільно-правові аспекти щодо страхування у туристичній діяльності та ін.
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», від 16 березня 2017 р.	Регламентовано формування сприятливих умов для розвитку туризму і рекреації відповідно до міжнародних стандартів якості та врахування європейських цінностей. Визначено умови щодо поступового переходу на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, спрямовану на підвищення якості життя населення, прискорення соціально-економічного розвитку всіх регіонів України, популяризацію України у світі та ін.
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій», від 23 вересня 2015 р.	Визначено основні пріоритети розвитку сільських територій і механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з країнами ЄС. Регламентовано створення необхідних правових, організаційних, економічних, соціальних та інших передумов для розвитку сільських поселень в Україні та ін.

Після ухвали туристичної стратегії Україна, в рамках імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, розпочала процес її втілення, включаючи створення плану заходів, активний діалог з представниками бізнесу, вдосконалення законодавства тощо (КМУ, 2017).

Потрібно також звернути увагу, що, відповідно до 50-ї статті Конституції України, «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (ВРУ, 1996).

Окремі аспекти діяльності у сфері туризму і рекреації на сьогодні регулюються такими нормативно-правовими актами: Цивільним кодексом України, від 16 січня 2003 р. (ВРУ, 2003); Господарським кодексом України, від 16 січня

2003 р. (ВРУ, 2003); Податковим кодексом України, від 2 грудня 2010 р. (ВРУ, 2010); Земельним кодексом України, від 25 жовтня 2001 р. (ВРУ, 2001) та ін.

Наведені дані підтверджують, що в Україні докладають чималі зусилля для забезпечення сприятливих умов щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації. Але в нинішніх умовах повномасштабної війни Росії проти України, на території України неможливо повноцінно втілювати ухвалені стратегії. На сьогодні Україна зіткнулася зі складними викликами – необхідністю забезпечення гармонійного взаємозв'язку між економічними, екологічними та соціальними аспектами, а також раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів, забезпечення

безпеки громадян. Саме тому у нинішніх умовах війни в Україні та наслідків її впливу на довкілля, економіку і суспільство, потрібно активно досліджувати і розробляти нові теоретичні концепції, методичні та економіко-правові підходи, спрямовані на вирішення цих викликів відповідно до національних і регіональних особливостей розвитку туризму та рекреації.

Основними проблемами сьогодення, які гальмують імплементацію концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, є заміновані тисячі гектарів території України, забруднені боєприпасами території, знищені значні площі лісового фонду, зруйнована інфраструктура тощо. За даними ООН, Україна – одна із найбільш замінованих країн світу (Волковська, Дубовіч, 2023).

Забруднені боєприпасами регіони України є вкрай небезпечними для здоров'я та життя не лише людей, але й всього живого. Вибухи снарядів, рух військової техніки є джерелом забруднення атмосфери, ґрунтів і ґрунтових вод. Нерозірвані боєприпаси тривалий час отруюватимуть ґрунти і ґрунтові води, виділяючи важкі метали та інші токсичні речовини. Внаслідок російсько-української війни відбулося 995 лісових пожеж на площі 14 927 га. На сьогодні поки що складно визначити реальний обсяг шкоди та збитків, завданих лісовому фонду України внаслідок збройної агресії з боку Росії (Міністерство захисту довкілля..., 2022).

Оскільки на тимчасово окупованій та захопленій російськими військами території України (АР Крим, частини Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та інших областей), а також на території, де відбуваються активні бойові дії та регіонах з підвищеним ризиком небезпеки (прикордонні з Російською Федерацією області – Чернігівська, Сумська, Харківська та ін.), де відбуваються часті обстріли російськими військами (Волковська, Ду-

бовіч, 2023), немає можливості забезпечити охорону довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, а також забезпечити безпеку для населення. Відповідно, відсутні будь-які умови для імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації на території України.

Для успішної реалізації теоретичних положень і методичних підходів щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, важливо враховувати різноманітність регіональних умов, що впливають на організацію і розвиток цієї сфери, зокрема на: тимчасово окупованій території України (АР Крим, частина Донецької та Луганської областей); тимчасово захопленій території України з початку повномасштабної війни (частини Херсонської, Запорізької та інших областей); території, де ведуться активні бойові дії (прифронтові регіони – Донецька, Луганська, Херсонська, Харківська та інші області); території підвищеного ризику (прикордонні з Російською Федерацією області – Сумська, Харківська та ін.), які часто обстрілюють росіяни; території в зоні ризику (прикордонні з Білоруссю області – Волинська, Рівненська, Житомирська, оскільки росіяни можуть атакувати Україну і з півночі); території, де організація та розвиток туризму і рекреації більш-менш безпечні (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та інші області, віддалені від кордону з Російською Федерацією) (Volkovska et al., 2023).

Необхідно зазначити, що наведена класифікація регіональних відмінностей зазнає постійних змін, які пов'язані з подальшим ведення війни на території України.

Регіональні відмінності, які необхідно враховувати під час імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні в умовах війни, можна відобразити схематично. На рис. 2 відображено площі територій, які зазнають впливу війни залежно від географічного розташування.

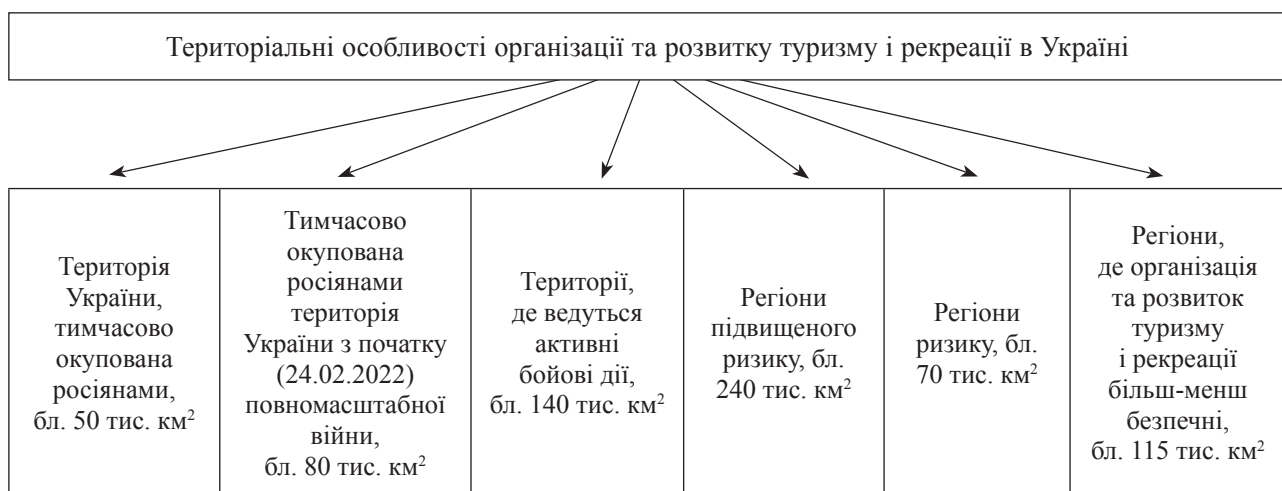

Рис. 2. Територіальні відмінності, які необхідно враховувати при імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні в умовах війни (Volkovska et al., 2023)

Fig. 2. Territorial differences that should be taken into account when implementing the concept of sustainable development of tourism and recreation in Ukraine under conditions of war (Volkovska et al., 2023)

На сьогодні неможливо визначити загальні збитки, нанесені Україні внаслідок російсько-української війни, тим більше, що ці збитки кожного дня зростають. Наприклад, з проведеної (у лютому 2024 р.) експертної оцінки Світового банку, Європейської комісії та ООН, а також із заяви країн G7 випливає, що Росія повинна виплатити Україні 486 млрд доларів США за завдані збитки внаслідок війни. Найбільше постраждали житло, транспорт, торгівля, промисловість, енергетика, сільське господарство. На території України близько 10% житлового фонду пошкоджено або зруйновано (G7: Росія має виплатити Україні 486 млрд доларів за завдані збитки, 2024).

На думку українських експертів, Росія завдала збитків лише довкіллі України на понад 1,35 трильйона грн, що становить приблизно 355 млрд доларів США (Росія завдала збитків довкіллі України на понад 1,35 трильйона, 2022).

В Україні затверджена Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних громадянам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (ВРУ, 2019). Наприклад, втрати у зв'язку із неможливістю використання корисних властивостей лісів для оздоровчих, туристичних, рекреаційних, спортивних та інших цілей на умовах тимчасового користування лісами (довгострокове і короткострокове) й недоотримання сплати рентної плати у місцевий бюджет, визначають за формулою:

$$\text{РШТКЛ} = T \times \text{НГОЛД} \times \text{Пл} \times \text{РпТКЛ},$$

де РШТКЛ – розмір шкоди із неможливістю використання корисних властивостей лісів, грн; T – термін неможливого користування лісовими ділянками, років; НГОЛД – нормативна грошова оцінка земельної лісової ділянки, грн; Пл – площа лісової ділянки, яка виділена у тимчасове користування, га; РпТКЛ – ставка рентної плати на умовах тимчасового користування лісами, %.

Аналізуючи затверджену Методику визначення шкоди та збитків, потрібно зауважити, що в цій методиці враховано лише частину економічних збитків. Вважаємо, що для визначення об'єктивної / реальної шкоди та збитків, заподіяних туризму і рекреації, громадянам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, необхідно врахувати не лише економічні збитки, але й інші втрати (втрата життя й здоров'я людей, роз'єднання українських родин, зруйновані умови для проживання громадян, пошкоджені або зруйновані житлові будинки, моральні, естетичні та багато інших збитків).

Неможливо об'єктивно визначити реальну шкоду та збитки, заподіяні громадянам України внаслідок війни Російської Федерації проти України без оцінювання екосистемних послуг, збитки спричинені кожній галузі, зокрема туризму і рекреації. Окрім того, потрібно також врахувати, що російські військові, які перебувають на території України незаконно ще з 2014 р. (АР Крим, частина Донецької і Луганської областей), навмисно

руйнують і знищують природні ресурси, які належать українському народу, замінують території, що створює небезпеку і загрозу для громадян України, забруднюють довкілля тощо. Чимало підприємств повністю зруйновані російськими військовими. Саме тому у запропонованій методиці повинні бути враховані всі збитки, які завдані громадянам України, а Російська Федерація має відшкодувати ці збитки у повному обсязі й понести відповідальність за всі вчинені нею злочини на території України.

Дискусія (Discussion). Результати наукового дослідження підтверджують, що туризм і рекреація є однією із найперспективніших і динамічних галузей економіки, ключовим рушієм соціально-економічного розвитку. Актуальність науково-досліджуваної проблематики зумовлена низкою теоретико-методичних та економіко-правових проблем щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму й рекреації в Україні.

В опублікованих наукових працях (Steck, 1999; Honey, 2008; Мальська та ін., 2014; Мальська, Гришук, Масюк, 2015; Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022 та ін.), присвячених теоретико-методичним та економіко-правовим проблемам туризму і рекреації, недостатньо уваги звернено на регіональні соціально-економічні та екологічні особливості України. На сьогодні частину регіонів України тимчасово окуповано та захоплено російськими військами, на значній території відбуваються активні бойові дії, окремі регіони (прикордонні з Російською Федерацією) знаходяться у зоні підвищеної небезпеки, де відбуваються часті обстріли російськими військами. В цих регіонах відсутні можливості для проведення будь-яких організаційно-економічних заходів, зокрема для реалізації концепції сталого розвитку туризму і рекреації. Саме тому на сьогодні виникає потреба удосконалити теоретичні та методичні основи, а також економіко-правові підходи, спрямовані на забезпечення сталого розвитку туризму і рекреації в Україні.

Дискусійні питання виникають щодо затверджені Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних громадянам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, в якій, на наш погляд, враховано лише деякі економічні аспекти збитків. Для повного визначення об'єктивних і реальних збитків, завданих громадянам України, необхідно врахувати й інші значимі аспекти, а, саме, втрата життя та здоров'я громадянами України, роз'єднання українських родин, знищення умов для проживання, пошкодження житлових будинків, моральні та інші втрати, які безпосередньо стосуються галузі туризму і рекреації. Окрім того, необхідно врахувати екологічні збитки та руйнування природних ресурсів, включаючи замінування та забруднення території України тощо. Запропонована Методика повинна враховувати всі збитки, спричинені громадянам України, а Російська Федерація

повинна відшкодувати збитки в повному обсязі й відповідати за всі вчинені нею злочини на території України.

Отримані результати наукового дослідження дають можливість зрозуміти необхідність удосконалення теоретико-методичних засад та економіко-правових підходів щодо реалізації сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, в яких були б враховані національні та регіональні соціо-еколого-економічні особливості, основні аспекти з охорони, використання і відтворення природних ресурсів, а також стан безпеки для населення.

Висновки (Conclusions). У контексті глобальних зусиль щодо реалізації сталого розвитку Україна зобов'язана розробити та адаптувати комплексні теоретичні концепції та методичні підходи, які охоплюють економічні і правові аспекти. Такий підхід стане основою для імплементації стратегій сталого розвитку на національному рівні. Проте ефективне втілення цих стратегій вимагає створення інтегрованої соціо-еколого-економічної системи, здатної забезпечити значне поліпшення якості та рівня життя населення, відповідаючи при цьому національним інтересам України у сфері сталого розвитку.

У зв'язку з вторгненням Російської Федерації в Україну та пов'язаними з цим воєнними діями на території України, відбувається руйнування природних екосистем, особливо в регіонах, що перебувають під тимчасовою окупацією або в зоні активних бойових дій. Таким чином існує критична потреба у розробленні та впровадженні ефективних заходів з охорони довкілля та забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку України.

Концепцію сталого розвитку туризму і рекреації можливо імплементувати лише у мирний період, в умовах ефективного функціонування ринкової системи та державного економіко-правового регулювання, координації дій у всіх сферах життя суспільства. Тобто, це можливо здійснити тільки у сприятливих соціо-еколого-економічних умовах, коли є можливість практично втілювати розроблені теоретико-методичні рекомендації науковців.

Імплементація концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні дає можливість зберегти унікальність місцевої природи, зменшити негативний вплив рекреантів на довкілля, створити належні умови, спрямовані на еколого-економічне виховання населення, покращення рівня життя людей тощо.

На сьогодні неможливо створити відповідні економіко-правові умови для сталого розвитку туризму і рекреації, коли відсутні умови щодо належної охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також забезпечення екологічної безпеки, які б відповідали концепції сталого розвитку. Враховуючи незаконне перебування на

території України російських військових, які знищують населення України, а також руйнують природні ресурси, Росія повинна відшкодувати збитки за спричинену шкоду.

Для реалізації теоретичних положень, а також методичних та економіко-правових підходів щодо імплементації концепції сталого розвитку туризму і рекреації в Україні, необхідно врахувати регіональні соціально-економічні, екологічні та інші особливості, що впливають на організацію й розвиток туризму і рекреації.

Список літератури (References)

- ВРУ (1995). Закон України «Про туризм», № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, № 31, ст. 24. [VRU (1995) Law of Ukraine "On tourism", № 324/95-ВР. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 31, Article 24. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/main/324/95-%D0%B2%D1%80#Text] (in Ukrainian)
- ВРУ (1996). Конституція України, № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, № 30, ст. 141. [VRU (1996). Constitution of Ukraine, № 254к/96-ВР. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 30, Article 141. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>] (in Ukrainian)
- ВРУ (2001). Земельний кодекс України, № 2768-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*, № 3-4, ст. 27. [VRU (2001). Land Code of Ukraine, № 2768-ІІІ. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 3-4, Article 27. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.] (in Ukrainian)
- ВРУ (2003). Господарський кодекс України, № 436-ІV. *Відомості Верховної Ради України*, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. [VRU (2003). Economic Code of Ukraine. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 18, № 19-20, № 21-22, Article 144. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15#Text>] (in Ukrainian)
- ВРУ (2003). Цивільний кодекс України, № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*, № 40-44, ст. 356. [VRU (2010). The Civil Code of Ukraine, № 435-ІV. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 40-44, Article 356. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text>] (in Ukrainian)
- ВРУ (2010). Податковий кодекс України, № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. [VRU (2010) Tax Code of Ukraine, № 2755-VI. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 13-14, № 15-16, № 17, Article 112. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text>] (in Ukrainian)
- ВРУ (2013). Закон України «Про зайнятість населення», № 5067-VI *Відомості Верховної Ради України*, № 24, ст. 243. [VRU (2013). Law of Ukraine "On Population Employment", № 5067-VI. *The Offi-*

- cial Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 24, Article 243. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>] (in Ukrainian)
- ВРУ (2019). Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації», № 414. [VRU (2019). Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine “On the approval of the Methodology for determining damage and losses caused to the forest fund as a result of the armed aggression of the Russian Federation”, № 414. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text>] (in Ukrainian)
- КМУ (2004). Постанова Кабінету Міністрів України «Перелік підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави», № 1734. [CMU (2004). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “List of enterprises of strategic importance for the economy and security of the state”, № 1734. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/10493361>] (in Ukrainian)
- КМУ (2017). Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року», № 168-р. [CMU (2017). Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts until 2026”, № 168-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>] (in Ukrainian)
- Волковська, Ю.І., Дубовіч, І.А. (2023). Особливості економіко-правового регулювання сталого ведення лісового господарства України в умовах зміни клімату. *Економіка України*, 9(742), 70-83. [Volkovska, Y.I., & Dubovich, I.A. (2023). Features of economic and legal regulation of sustainable forest management in Ukraine in a changing climate. *Economy of Ukraine*, 9(742), 70-83. Retrieved from http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=652] (in Ukrainian)
- Мальська, М.П., Рутинський, М.Й., Білоус, С.В., Мандюк, Н.Л. (2014). *Економіка туризму: теорія та практика*. Київ: Центр учбової літератури. [Malska, M.P., Rutynskyi, M.Y., Bilous, S.V., & Mandiuk, N.L. (2014). *Economics of tourism: theory and practice*. Kyiv: Center for Educational Literature] (in Ukrainian)
- Мальська, М.П., Гришук, А.М., Масюк, Ю.О. (2015). Впровадження зарубіжного досвіду стратегічного управління розвитком туризму: можливості та перспективи для України. *Економічний часопис-XXI*, 155, 78-81. [Malska, M.P., Hryshchuk, A.M., & Masiuk, Yu.O. (2015). Implementation of international experience in strategic management of tourism development: opportunities and prospects for Ukraine. *Economic annals-XXI*, 155, 78-81. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000582725>] (in Ukrainian)
- Павліха, Н.В., Цимбалюк, І.О., Савчук, А.Ю. (2022). *Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України*. Луцьк: Вежа-Друк. [Pavlikha, N.V., Tsymbalyuk, I.O., & Savchuk, A.Yu. (2022). *Sustainable development of tourism and recreation: modern challenges and prospects for Ukraine*. Lutsk: Vezha-Druk. Retrieved from evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruzsm_2022.pdf] (in Ukrainian)
- Росія завдала збитків довкіллю України на понад 1,35 трильйона (2022.11.06). *Українська правда*. [Russia has caused damage to the environment of Ukraine for more than 1.35 trillion (2022.11.06). *Ukrainian Pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/6/693509/>] (in Ukrainian)
- Стале ведення лісового господарства (2022). Київ: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. [Sustainable forest management. (2022). Kyiv: Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. Retrieved from <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/stale-vedennya-lisovogo-gospodarstva/>] (in Ukrainian)
- Хаустова, В.Є., Горбатова, Є.Ф. (2010). Проблеми розвитку туристичної галузі в Україні. *Проблеми економіки*, 2, 30. [Haustova, V.E., & Horbatova, E.F. (2010). Problems of the development of the tourism industry in Ukraine. *Problems of the economy*, 2, 30. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-2_0-pages-28_33.pdf] (in Ukrainian)
- Чепурда, Г.М., Беляєва, С.С., Бишовець, Л.Г., Бондарчук, З.В., Герман, І.В., Данилюк, А.М., ... Гавриш, Т.В. (2021). *Стратегії сталого розвитку в туризмі та готельно-ресторанному бізнесі: можливості і проблеми запровадження в Україні*. Черкаси: Черкаський держ. технолог. ун-т. [Chepurda, H.M., Belyaeva, S.S., Byshovets, L.G., Bondarchuk, Z.V., Herman, I.V., Danyliuk, A.M., ... Havrish, T.V. (2021). *Sustainable development strategies in tourism and hotel and restaurant business: opportunities and problems of implementation in Ukraine*. Cherkasy: Cherkasy State Technological University. Retrieved from https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/2021_Strategii-staloho-rozvytku-v-turyzmi-ta-hotelno-restorannomu-biznesi-mozhlyvosti-i-problemy-zaprovadzhennia-v-Ukraini.pdf] (in Ukrainian)
- Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* (Second ed.). Washington DC: Island Press.
- G7: Росія має виплатити Україні 486 млрд доларів за завдані збитки (2024.06.14). *Хвиля* [G7: Russia must pay Ukraine \$486 billion for damages. (2024.06.14). *Hvylya*. Retrieved from <https://help.hvylya.net/uk/294414-g7-rossiya-dolzha-vyplatit-ukraine-486-mlrd-dollarov-za-nanesenny-ushcherb>] (in Ukrainian)
- Steck, B. (1999). *Sustainable Tourism as a Development Option. Practical Guide for Local Planners, Developers and Decision Makers*. Eschborn: Federal Ministry for Economic Cooperation and Development.

Sustainable Development (2005). *World Tourism Organization*. Retrieved from <https://www.unwto.org/ru/node/79>

Volkovska, Y., Dubovich, I., Vyniarska, M., & Petretchi, N.M. (2023). Forest Management in Ukraine Under War Conditions. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series II: Forestry, Wood Industry, Agricultural Food Engineering*, 16(65), №2, 69-80. <https://doi.org/10.31926/but.fwi-afe.2023.16.65.2.4>

Modern theoretical-methodological and economic-legal problems of implementing the concept of sustainable development of tourism and recreation in Ukraine

I. Dubovich¹, A. Anishchenko², N. Yurkiv³,
Yu. Volkovska⁴, R. Matsko⁵, O. Rozhkovych⁶,
M.-N. Dubovich⁷, O. Pylypiak⁸

The tourism and recreation industry is one of the most promising and dynamic sectors of the economy and a key driver of socio-economic development.

Over the past 10-15 years, the tourism and recreation industry has been developing rapidly around the world. In many countries, this sector plays a key role in the economy, accounting for about 50% of budget revenues, that is, it is one of the main sources of income for these countries. According to the UN World Tourism Organization, this industry accounts for 10% of global GDP and provides approximately 11% of jobs. Scientists predict a steady increase in the importance of tourism and recreation for the global economy in the coming years.

In the current conditions of Russia's war against Ukraine, tourism and recreation of Ukraine have been among the most affected, and accordingly, this industry has experienced serious instability and suffered heavy losses. For the scientific understanding and assessment of objective damages in the field of tourism and recreation of Ukraine, it is necessary to improve theoretical and methodological approaches, as well as to develop new, more effective economic and legal mechanisms for regulating, stimulating and promoting the development of tourism and recreation in all regions of Ukraine. This approach requires taking into account regional characteristics and ensuring the sustainable development of this sector.

It is substantiated that among the key problems of the sustainable development of tourism and recreation in Ukraine is the full-scale war of Russia against Ukraine, which has led to human casualties, serious damage and significant destruction of the natural environment, objects of cultural and historical heritage, as well as enterprises that are strategically important for the country's economy and security.

Attention is drawn to the main theoretical-methodological and economic-legal problems related to the implementation of the concept of sustainable development of tourism and recreation, which require effective and rational use of natural resources, their protection and reproduction at all levels – national, regional and local. It is noted that tourism and recreation in Ukraine is an industry with great potential and prospects, but at the same time it is a complex and dynamic system that covers various regional, ecological, economic, organizational and other aspects.

It is emphasized that Ukraine, due to its unique natural resources, rich historical heritage and socio-cultural values, has great potential in the field of tourism and recreation, which creates opportunities for its development throughout the year.

It is found that in order to achieve effective results regarding the organization, functioning and development of tourism and recreation, a number of regulatory legal acts were adopted in Ukraine. It is emphasized that the main problems that are currently hindering the implementation of the concept of sustainable develop-

¹ *Ion Dubovich* – Corresponding Member of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine, PhD in Geographical Sciences, Specialist in International Law, Professor, Head of the Department for Ecological Economics and Business. Ukrainian National Forestry University, 103 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine. E-mail: iondubovici@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>

² *Alla Anishchenko* – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Museum and Tourist Activities Kharkiv State Academy of Culture, 4 Bursatskyi uzviz, Kharkiv, 61057, Ukraine. E-mail: alla.an.ua@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4162-1298>

³ *Nadia Yurkiv* – PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Deputy Director of Institute of Ecological Economics and Management. Ukrainian National Forestry University, 105 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine. E-mail: borysnadia@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8914-6473>

⁴ *Yuliia Volkovska* – Postgraduate student at the Department of Ecological Economics and Business. Ukrainian National Forestry University, 105 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine. E-mail: volkovska.yuliia@ntu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-8864>

⁵ *Rostyslav Matsko* – Postgraduate student at the Department of Ecological Economics and Business. Ukrainian National Forestry University, 105 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine. E-mail: rostyslavmatsko@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3062-948X>

⁶ *Oleh Rozhkovych* – Postgraduate student at the Department of Ecological Economics and Business. Ukrainian National Forestry University, 105 General Chuprynka st., Lviv, 79057, Ukraine. E-mail: olehrozhkovych@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2385-7327>

⁷ *Mariana-Nadiia Dubovich* – a fourth-year student of the Faculty of Law of the Ivan Franko National University of Lviv, 14 Sichovyh Striltsiv st., Lviv, 79000, Ukraine. E-mail: dubovichmariana@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5107-3216>

⁸ *Oksana Pylypiak* – Senior lecturer at the Department of Economics and Entrepreneurship of the European University, 5 Kushevycha st., Lviv, 79019, Ukraine. E-mail: oksanka.pulupjak@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7263-7030>

ment of tourism and recreation in Ukraine today are, first of all, the fact that hundreds of hectares of the territory of Ukraine are mined, the territories are contaminated with ammunition, large areas of the forest fund have been destroyed, the infrastructure has been destroyed, etc.

It is noted that the Methodology for determining damage and losses, approved by the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, takes into account only a part of economic losses, while other significant losses that directly relate to the tourism and recreation industry (loss of life and health of the population of Ukraine, separation Ukrainian families, destroyed living conditions of Ukrainian citizens, damaged or destroyed residential buildings, moral, aesthetic and many other damages) are not taken into account.

It is substantiated that for an objective assessment of damage and the amount of damage, it is also necessary to take into account environmental damage and destroyed natural resources, including mined and polluted hundreds of hectares of the territory of Ukraine, etc. It is noted that the proposed Methodology should take into account all damages caused to citizens of Ukraine, and the Russian Federation should compensate for the damages in full and be held accountable for all crimes it has committed, both in tourism and

recreation, and in other sectors of the economy on the territory of Ukraine.

For the successful implementation of theoretical provisions, methodological and economic-legal approaches to the implementation of the concept of sustainable development of tourism and recreation in Ukraine, it is proposed to take into account regional socio-ecological and economic features. Attention is drawn to the variety of regional conditions affecting the organization and development of tourism and recreation in Ukraine.

It is noted that the obtained results of the scientific research make it possible to understand the need to improve theoretical and methodological principles and economic and legal approaches to the implementation of sustainable development of tourism and recreation in Ukraine, which would take into account national and regional socio-ecological and economic features, protection, use and reproduction of natural resources, as well as the state of public safety.

Key words: problems of sustainable development of tourism and recreation; regional socio-ecological-economic features; the natural environment damage; the impact of war on tourism and recreation; ensuring environmental safety; economic and legal aspects; protection of natural resources; rational use of natural resources.